

הזמנה לברית המילה בנוסח יהודי תימן

פרופ' זהר עמר

מקובל בכל עדות ישראל לעשות סעודת מצווה ביום המילה, הקרויה "סעודת מילה". בימינו מקובל שאין מזמינים לברית מילה אלא רק מודיעים על קיומה. דומה שיסוד מנהג זה בדברי הרמ"א על שולחן ערוך:

וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה, הוי כמנודה לשמים. ודוקא שנמצאו שם בני אדם מהוגנים. אבל אם נמצאו בני אדם שאינם מהוגנים, אין צריך לאכול שם" (יורה דעה, סימן רסה, סעיף יב).

יסוד הדברים בתלמוד, שנאמר בו שמי שאינו מיסב בחבורה של מצווה, נכלל בין המנודים לשמים.¹ ואמרו בעלי התוספות: "היינו סעודת מילה, שאמר במדרש דניצול מדינה של גיהנם, וסעודת נישואין בת"ח ובת כהן לכהן וגו'".² כלומר, כל מי שהוזמן לטקס ברית המילה חייב לכאורה להשתתף גם במצוות המילה. ואם נמנע ממנה, הוא נחשב כמנודה לשמים. וכדי להימנע מבעיה זו, נהגו אפוא בקהילות אשכנז "להודיע" על טקס ברית המילה ולא "להזמין", פעולה שלכאורה אינה מחייבת את השומע, וכך נפטר השומע מעונש זה. על מנהג זה, כתב ר' דוד דלידא, ובעקבותיו רבים מן האחרונים. וזה לשונו:³

וראיתי רבותי גאוני עולם שהיו מוחים בשמשים הסובבים בתי בני ישראל ומודיעים שהם מוזמנים לסעודת ברית מילה כנהוג שלא להזמינים באומרם אולי לא ילכו לסעוד שמה מטעמים הנתהוים ויהיה ח"ו בכלל נידוי.

ואולם בתלמוד הבבלי, הובאו הדברים הובאו במסגרת סוגה ידועה המכונה "הנהגות"⁴ ובשם "יש אומרים".⁵ לכן יש מי שפירשו שהרמ"א הביא את דבריו בלשון משל,

1 פסחים ק"ג ע"ב.

2 פסחים ק"ד ע"א, ד"ה ואין מיסב בסעודת מילה.

3 ר' דוד דלידא, סוד ה', עם שרביט הזהב, וינה תקע"ד, עמ' טו. ויש מן האחרונים שהביאו את הדברים בטעות בשם מהרי"ל.

4 מדובר בהנהגות בריאות, מידות, אמונות ומשלי חכמה שרווחו בתקופת חז"ל, הניכרות לרוב בפתיחה מספרית, כגון: "ששה דברים נאמרים בסוס... שבעה מנודין לשמים" (פסחים ק"ג ע"ב).

5 ויש מחכמי אשכנז שקדמו לרמ"א שהביאו את הדברים רק בשם "יש אומרים". ראה ספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא, מהדורת ש"י שפיצר, ירושלים תשל"ט, עמ' קסה.

"כמנודה", ולא בלשון הלכתית מוחלטת, "מנודה". על רקע זה, הביאו פוסקי אשכנז תנאים המקהים חשש זה וכמעט מבטלים אותו בסייגים שונים.⁶

מנהג תימן

לעומת זאת, ראשוני חכמי ספרד והמזרח, כגון הרי"ף והרמב"ם ושולחן ערוך, לא התייחסו לחשש זה, כנראה מפני שלא קיבלו הנהגה זו כדבר מחייב מבחינה הלכתית.⁷ ברוח זו, פעלו יהודי תימן, כשנהגו להזמין לסעודת מילה מבלי לחשוש למנהג זה.⁸ את מנהג תימן להזמין לסעודת מצווה, מתאר הרב יוסף קאפח. וזה לשונו:

כשעתיים לפני חצות היום יוצאים השלוחים לזרו ("יסתעגלו") את הרבנים ונכבדי הקרובים, אחרי שהזמינם בעל הבית מאתמול, כיון שהרבנים נוהגים סילסול בעצמם ואינם באים אלא אם הזמנו שלש פעמים. גם כשבעל הבית עשיר, ועושה את כל הסעודה משלו, מזמינים את כל האורחים שלש פעמים. בזמן האחרון הנהיגו להזמין את הקהל בכתב, פעם אחת, במקום כל השלוחים והמזרזים. נוסח ההזמנה היה אחד לכולם ולכל מאורע, והיא נכתבה בכתב-יד, על גבי פיסת נייר קטנה כ-7 ס"מ על 5. חזה נוסחה לברית המילה:

"ידידינו הנכבד פלוני בן פלוני יצ"ו, נזמין מעלתך לסעודת מילה, שתהיה בעז"ה ביום ד' שעה ו' (12) וזה בקר"ש (במקום קריאת שלוחים) ואת מכבדנו נכבד, בר"ך (ברוב כבוד), הצעיר פלוני בן פלוני יצ"ו". אין כותבים באיזה יום לחודש לפי שכל העיר יודעת באיזה שבוע מתקיימת המילה או החתונה.⁹

הזמנות לברית מילה מתימן

אכן היה מקובל להזמין לברית מילה באמצעות פתקאות קטנות שנכתבו בכתיבת יד, שלא היה להן נוסח אחיד, ויש שהוסיף המזמין דברים על הנוסח שמביא הרב קאפח.

6 ראה ר' ש' ליפשיץ, שרביט הזהב החדש, הנקרא ברית אבות, מונקאטש תרע"ד, עמ' קיב, האומר שלכתחילה ראוי להשתתף בשמחת הסעודה, אך בדיעבד, אם לא עשה כן, אין הלכה שיהא מנודה. ויש מי שאומרים שהוא מחויב בסעודת הברית רק אם נכח בטקס המילה, אך לכתחילה אינו חייב ללכת לברית אם אינו פנוי לכך מסיבות שונות, כגון טרדות הפרנסה או התמדה בלימוד התורה. לסייגים אחרים ראה ש' הייגמאנס וד' שליהס, ספר ברית יצחק אמשטרדאם תרי"ב, במהדורה חדשה המכונה כל בו החדש לעניני ברית מילה, ברוקלין תשס"ה, עמ' שט, שדברי הרמ"א אמורים רק שבעל הברית או אמו מזמינים אישית, ואולי אם הפצירו בו והזמינהו שתי פעמים או דווקא כשאינן מניין בלעדיו.

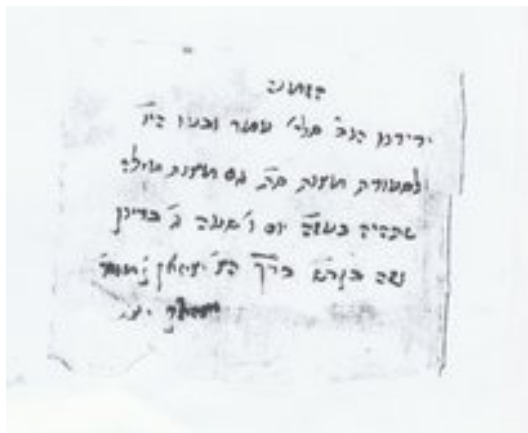
7 ליחס ההלכה להנהגות הבריאות שזכרו בספרות חז"ל, ראה ד' עמר, שמירת הבריאות להרמב"ם, פירושו של ר' יעקב צהלון הרופא להלכות דעות פרק ד, נוה-צוף תשס"א, עמ' 46.

8 וכבר עמדו על עניין זה ר' י' רצאבי, שולחן ערוך המקוצר, ה, בני-ברק תש"ס, ליורה דעה סימן קנט, סעיף יג, עמ' יח; ר' א' קאפח, יריעות אהרן, ירושלים תשס"ג, עמ' 74-75. לכאורה כבר מלשון התלמוד הירושלמי עולה, שנהגו להזמין לברית מילה, כפי שסיפר אלישע בן אבויה לרבי מאיר תלמידו: "אבויה אבא מגדולי ירושלים היה, ביום שבא למוהליני קרא לכל גדולי ירושלים..." (חגיגה ב א, עז ע"ב).

9 ר"י קאפח, הליכות תימן, ירושלים תשמ"ז, עמ' 164-165.

להלן נציג שלוש הזמנות לברית מילה,¹⁰ וניתן ללמוד מהן על מנהג תימן. ההזמנות הללו נכתבו בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים בעיר צנעא ובשבאם. כל ההזמנות הן אישיות, לא הודעות כלליות, ואינן מותירות ספק בשאלת כוונתם כותביהן. במסמך מס' 1, מופיעה המילה "הזמנה" בכותרת, והיא נכתבה כהזמנה לאירוע כפול, הכנסת ספר תורה וברית מילה.

במסמכים 2–3, מופיע בהזמנה הלשון "נודיעכם" (נערפכם), שהוא ביטוי סגנוני גרידא, שהרי הכותבים נקטו בהמשך ההזמנה לשון הפצרה בקרוביהם, ואפילו תחינה, להגיע לסעודת המצווה, כיוון שראו באירוע הזדמנות להיפגש עם בני משפחתם.

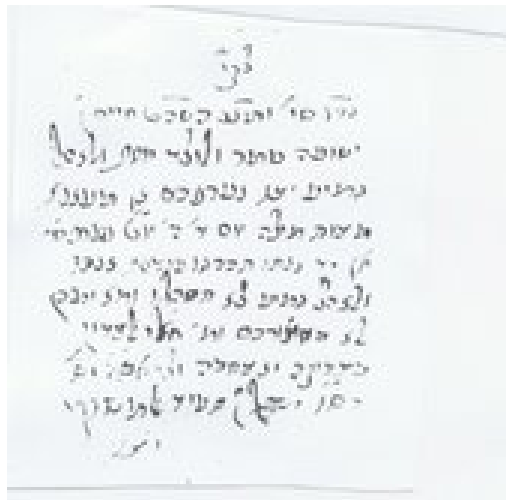
הזמנה

ידידנו הנכבד [בד] סלי[מאן] עמר ובניו הי"ו
 לסעודת מצות ס"ת [=ספר תורה] גם מצות מילה
 שתהיה בעזרה יום ר' שעה ג' בדיוק
 זוה בקר"ש [=במקום קריאת שלוחים] י"י בר"ך [=ברוב כבוד] הצי[עיר] יצחאק בן מוסי'
 יצחאק יצ"ו

הזמנה מס' 1: נכתבה על ידי ר' יצחק לר' סלימאן עמר (6 x 6.5 ס"מ)¹² (השלמות הקיצורים בסוגריים נעשו על ידי - ז"ע)

10 שתי הזמנות הן מאוסף אבי, מארי יוסף עמר יצ"ו, והזמנה אחת התקבלה מיחיאל עמיר יצ"ו, ותודתי נתונה לו.

11 או במקום שלוש מאות שלוחים.

לק"י

נר"ו [=נטריה רחמנא ופרקיה] אדוני ומעלת כבודו השם הטוב חיים בן
 ישועה עמר והבן יוסף והילדים
 כולם יצ"ו, נודיעכם שיש לנו
 מצות מילה יום ד', ה' יום טוב נודיעכם
 כבר אתם תצאו אצלנו אתם
 והילדים כולם, אל תתמהמהו, ולא יתקיים [האירוע]
 אלא בנכחותכם, ומה יפה הקרוב
 אלא בקרובו וחבריו...
 דש"ו [=דרישת שלום וטובה] ישראל בן סעיד אלמשרקי
 יצ"ו

הזמנה מס' 2: תרגום הזמנה שכתב ישראל משרקי לחיים בן ישועה עמר (6 x 5 ס"מ).¹³

12 סלימאן עמר גר בשבאם, אך קיבל אותה כנראה בצנעא בעת שביקר בה.

13 ההזמנה נשלחה משבאם לחיים עמר שגר באותה עת בצנעא, וקרוב לוודאי שהועברה בידי בלדר ערבי נאמן שנקרא רזקאן, שהיה רוכב על גמל ומעביר אחת בשבוע בקו צנעא-שבאם מכתבים, כסף ומוצרים אחרים.

לק"י

שלום שלום למעלתו אבראהם בן יחיא אלגרשי יצ"ו
 אחים חביבים יוסף וסאלם והילדים וכל
 אנשי הבית. נודיעכם שיש לנו מצות
 מילה ליום רביעי, וכבר אתם תבואו
 אצלנו ולא תגמר המצוה אלא
 בנוכחותכם ובמה יהנה הקרוב אלא
 בקרוביו ושלום סדר מקץ
 דש"ו יוסף בן יחיא מגארי יצ"ו

הזמנה מס' 3: תרגום הזמנה שכתב מארי יוסף מגוארי (8.5 x 7 ס"מ) לברית של אחד מבניו (נסים או ישראל מגוארי).¹⁴

סיכום

יהודי תימן החשיבו מאוד את סעודת מצוות המילה, כדברי חז"ל: "חייב אדם לעשות משתה ושמחה באותו היום שזכה למול את בנו",¹⁵ ומצווה גדולה להשתתף בה.¹⁶ מן המקורות ההלכתיים שהבאנו לעיל נראה שהמנהג להודיע על מצות המילה, ולא להזמין, הוא באשכנז, ופשט בקהילות אחרות רק בדורות האחרונים, ואין לו יסוד בדברי

14 ההזמנה נכתבה בשבאם ונשלחה לכוכבאן.
 15 ילקוט שמעוני, פרשת לך לך רמז פא.
 16 ראה ח"י בלום, ברית עולם, ניו-יורק תש"י, עמ' 192–194; נ' רובין, ראשית החיים: טקסי לידה, מילה ופדיון הבן במקורות חז"ל, תל-אביב 1995, עמ' 114–117.

הרמב"ם והשולחן ערוך. לכן לא חששו יהודי תימן לקללת נידוי מן השמים. ועולה מנוסח התעודות שהבאנו שנהגו להזמין רשמית ולכתחילה לסעודת מצווה.